

A. F. KRIEGER OG D. G. MONRAD I 1863 OG SENERE

Af Troels G. Jørgensen.

Monrad i hans Forhold til Krieger har været en Side i hans Liv, som den ret omfattende Monradlitteratur ikke har kunnet komme udenom, dertil havde disse to Nationalliberale haft for meget med hinanden at gøre. Som Overskriften angiver, skal det omvendt her være Opgaven at betragte deres indbyrdes Forhold set fra Kriegers Side, og i dennes Dagbøger, der dog kun rækker til 1880, er der som Udgangspunkt herfor et fyldigt Materiale forhaanden. Naar bortses fra Povl Bagges Specialfremstilling af Monrads Statstanker (1936) har Skildringerne af ham maattet gaa ind paa den dobbelte Side i hans Liv og Virken, den gejstlige og den politiske, og det tør vistnok siges, at de Læsere, der ikke har Interesse for det teologiske, vil have Grund til at vogte paa, at ikke Vurderingen paa det politiske Omraade er blevet paavirket af Vurderingen paa det gejstlige. To af Biografierne: Svend Hauges Studier over D. G. M. som religiøs Personlighed (1944) og Asger Nyholms Monradstudie, Religion og Politik (1947) er skrevne af Præster med Vægten lagt paa det teologiske, P. Stavnstrups Biografi fra 1948 og P. Lauritsens fra 1950 er ogsaa fyldige i deres Redegørelse for denne Side. Det samme tør siges om biografisk Leksikons to Artikler, i første Udgave (1897) af P. Vedel, hvortil slutter sig de værdifulde men fragmentariske biografiske Bidrag i Tilskueren 1904-05, og i anden Udgave (1939) af Povl Engelstoft. Der hvor der kunde være Tale om en Brydning mellem de to Mænd, var Monrads Eftermæle saaledes i gode Hænder, medens Kriegers beroede paa de af ham førte Dagbøger, der efter deres almindelige Kvalitet burde lægges til Grund, hvor deres Vidnesbyrd ikke afkræftedes ved andre Data. Som det følgende vil vise, har dette Vidnesbyrd dog paa et væsentligt Punkt ikke været tilstrækkeligt. Til den anførte Litteratur kan føjes Forfatteren Erik Skrams Afhandling i Sønderjyske Aarbøger 1925 om Monrad og Tilbagetoget fra Dannevirke, Brevveksling mellem Monrad, Krieger og Vedel i Danske Magazin 7. R III (1940) og Kriegers Breve til den norske Advokat Bernhard Dunker 1866-70, sammesteds 7 R VI (1957); Brevene citeres ved Nummer, Kriegers Dagbøger som Dagb.

Der var baade Lighed og Forskel mellem Monrad og den 6 Aar yngre Krieger. Begge var af norsk Afstamning, men i Opvæksten havde

den ældre haft vanskelige, den yngre betryggende Kaar. Begge var Akademikere, der fik Udmærkelse til alle deres Prøver og forsaavidt stillede mod Videnskaben, den ene som Teolog og Filolog den anden som Jurist. Juli- og Februarrevolutionens Tidsbølger førte dem sammen om det Hverv at udarbejde en dansk Konstitution og arbejde med den i de første Decennier. Udvortes synede de forskelligt. Monrad var større og aneligere af Skikkelse, og hans Ansigtstudtryk beherskedes af hans stærke dybtliggende Øjne. Hans ofte afbildede Hoved fik med Aarene et Udtryk af sjælden Aandskraft. Kriegers defekte Øjne virkede udviskende og berøvede ham det personlig tiltrækkende, som han dog kunde vinde ved den smukke Stemme, som Monrad savnede. Hans Livsførelse frembød ikke den Dramatik som Monrads mere omskiftende ejede. Med ydre og indre Forskelligheder var der mellem dem opstaaet et virkeligt og oprigtigt Venskab.

Da det politiske Liv havde lagt Beslag paa dem begge, gik de frem hver ad sin Bane. Monrad blev Martsminister og derpaa Biskop og Folketingsmand. Efter at være afskediget for sin Opposition mod Ministeriet Ørsted bosatte han sig i Hummeltofte og paa Christianshavn og blev Embedsmand i Kirke- og Undervisningsministeriet. Krieger, der var Professor, sad i Rigsforsamlingen, derpaa i 3 Aar i Folketinget og senere som Departementschef i slesvigsk Ministerium. Da han fra det Andræske Ministerium var overgaaet i Halls 1. Ministerium, blev deres Baner parallelle, idet Monrad i de sidste 7 Maaneder af dette Ministeriums Levetid, der gik til 2. December 1859, sad deri som Kirke- og Undervisningsminister. Der havde under Ministeriets Opposition mod Kongens Omgivelser vist sig en vis Forskel hos dem i Temperament og politisk Opfattelse, men det var paa ingen Maade »revet ud« mellem dem. Krieger, der nu var Højesteretsassessor, hævdede som Rigsraadsmedlem og fra Juni 1863 som Landstingsmand en betydningsfuld Stilling i Partiet men i anden Række, medens Monrad fra 1860 havde fortsat i Halls 2. Ministerium. Hans Afgang fra dette og Stiftelse af eget Ministerium bragte ham paany i politisk Forbindelse med Krieger. Denne Episode – og i Sammenhæng dermed deres senere Berøringer – har jeg ment kunde fortjene en nærmere Undersøgelse. Udgangspunktet tages i Kriegers Dagbøger, der for 1. Halvaar af 1863 har fortalt om Halls Beslutning at forny Fællesforfatningsloven af 1855, hvortil Krieger var Tilskuer, ligesom han var det til de skandinaviske Fantasi projekter, hvori ogsaa Monrad deltog.

Heller ikke i det næste Halvaars Begivenhedsforløb krydsedes Vejene. I Efteraaret forelagdes saa den dansk-slesvigske Forfatningslov og under dens tre Behandlinger i Rigsraadet fremkom Monrad med flere Indlæg, der støttede og forsvarede Forslaget. Under den bestaaende

Tingenes Tilstand, hævdede han, vilde det være urigtigt at gaa nogen anden Vej. Monrad fulgte Hall lige til Demissionsbegæringen af 24. December, og han var altsaa enig i at afvise Diplomaternes Pression for at faa den nye Forfatning tilbagekaldt af Rigsraadet inden 1. Januar 1864, da den vilde træde i Kraft, og i, at Rigsraadet hjemsendtes. Overfor Krieger havde der 28. November været det Mellemspil, at Hall tilbød ham at træde ind paa Monrads Plads, naar denne efter sit Ønske afløste Hall som holstensk – lauenborgsk Minister. Krieger sagde nej »saa mildt« han kunde, til den »meget betænkelig forknytte« Hall, da han ikke vilde overtage Medansvaret efterat have været uenig i saa meget af det, der betingede den nuværende Stilling. Ministeriet strakte sig saa vidt overfor Kongen, at man vilde indkalde Rigsraadet, idet man selv gik. Kriegers oprindelig tilfældige Afstandtagen fra denne Halvhed bragte først Monrad og derpaa de andre til at tilbagekalde Tilbudet og derved stødte Kongen, se C. E. Fenger i Af Orla Lehmanns Papirer ved Julius Clausen (1903) S. 218 f. Krieger fortæller intet om disse Samtaler, men der er ingen Tvivl om, at han var Modstander af Planen.

Monrads Holdning under Ministerkrisen, der udfyldte den sidste skæbnesvangre Uge af Frederik VII.s Dødsaar, var uforandret, at han vilde fortsætte og gerne vilde være den førende. Kriegers Holdning blev trods de ganske forandrede Forhold siden 1859 dog den samme som da, at han ikke vilde deltage. En Brydning opstod, fordi dette havde været Monrads Ønske.

Ministeriet Hall som Forfatningslovens Skaber havde som anført gjort Front mod Kongens Attentater paa Loven eller dens snarlige Ikrafttræden. Naar det trak sig tilbage, var det for at andre kunde forsøge sig ad denne Vej. Da Kongen efter en af Hall udkastet Tanke havde indkaldt et Antal Rigsraadsmedlemmer til Møde hos sig Lørdag 26. December om Aftenen for at overveje Muligheden for Dannelsen af et nyt Ministerium med en »fredeligere Politik«, var imidlertid saa meget klart, at Rigsraadets Indkaldelse var opgivet, saa at Forfatningslovens Ikrafttræden ikke vilde møde Hindring. Krisen havde altsaa, som Krieger bemærker, en noget anden Karakter, nemlig Fredeligheden der skulde understreges ved Tiltræden af nye Mænd, der nød større Tillid. Madvig der ledede, maatte meddele Kongen, at forsaavidt man havde villet udtale sig, var Flertallet stemt for at beholde Ministeriet. Krieger fandt sig ikke kompetent til at blande sig i Forholdet mellem Konge og Ministerium og vilde derfor ikke tage Standpunkt. Hall hævdede, at Ministeriet fastholdt Demissionen, hvad Monrad benægtede, da det konkrete Uenighedspunkt ikke længere fandtes. Den 28. December bragte om Aftenen Afgørelsen ved Kongens Modtagelse af Halls Begæring;

Brevet udtalte dog Haabet om, at flere af Ministeriets Medlemmer kunde genindtræde.

Hall fremstillede den 28. til Krieger Sagen saaledes, at han Dagen før, Søndag, ikke kom til nogen Afgørelse overfor Kongen, der vilde lade ham omdanne Ministeriet helst med en anden Udenrigsminister. Hall havde henvist til Monrad eller Krieger, hvis Andræ og Bluhme fremdeles ikke vilde. Om Aftenen var Ministrene hos den syge Lehmann, hvor Monrad gav Meddelelse om at have været hos Kongen og erklærede, at han fandt det uforsvarligt at tilbagevise Kongens Tilbud til ham om det nye Ministeriums Dannelse, hvis Hall ikke vilde omdanne Ministeriet. Lehmann ivrede for, at det nye maatte omfatte dem alle, og efter Kriegers Mening var dette bestemmende for Hall, hvis han ikke allerede havde besluttet at slippe bort. Næste Dags Morgen, altsaa Mandag, erklærede han Kongen sit Standpunkt, at hele Ministeriet paa Opfordring vilde fortsætte, men nogen Omdannelse med det samme kunde han ikke paatage sig; ved Lejlighed kunde dog en og anden fjernes, hvornaar kunde han ikke sige, han tænkte paa Marineministeren St. A. Bille og O. Lehmann. Svaret kom altsaa om Aftenen og Krieger tilføjer, at Afskeden var heldigere, end han for 8 Dage siden kunde have gjort Regning paa og »heldigere end han fortjente efter den hele Demoralisation, som han har fremkaldt«.

Det var »efter Bordet« hos Hage Kl. 8, at Hall fik Kongens Brev, og under samme Dato 28. December altsaa efter frisk Erindring nedskriver Dagbogen hans Referat af Gaarsdagens, Søndagens Forhandlinger. Fengers Referat, der er isprængt politiske Betragtninger og har Paategninger af Lehmann og Hall, er dateret 31. Marts 1864. Efter Dagbogens Hall-Kriegerske Referat var Lehmann febrilsk, sygelig og lidenskabelig overfor Tanken om at skulle skydes ud. Ifølge Fengers ikke af Hall modsagte Beretning havde Kongen nemlig ønsket ham og Wolfhagen remplaceret og Hall som Udenrigsminister erstattet af Quaade. Hall tilføjer desuden, at Kongen allerede om Søndagen tilkaldte Monrad. Medens Dagbogen taler om et enkelt Aftenmøde, hvori Monrad »overraskede« ved Meddelelse om Besøget hos Kongen og sin subsidiære Modtagelse som ny Konseilspræsident, har Fenger, at denne Meddelelse gaves Ministrene i et nyt Aftenmøde hos Lehmann, efterat Monrad i et første havde »erklæret sin Dissens«. Det der her har Interesse, er, hvilken Opfattelse Krieger har faaet gennem Hall. Først omtaler Krieger, hvilke Personligheder Hall havde nævnt som Emner, der kunde være Tale om, og saa hedder det uden Overgang og med Understregning: »I denne Sagernes Stilling havde da Monrad været hos Kongen«, derpaa tales om Aftenmødet. Monrad kan næppe antages

tilkaldt af Kongen parallelt med dennes Samtale med Hall, den første efter »Rigsraadmødet.« Halls Paategning gaar ud paa, at hans uafgjorte og henholdende Forhandling var Foranledning til at tilkalde Monrad. Men som Dagbogen er affattet, er den Forstaaelse den nærmeste, at Monrads første Besøg har været spontant fra hans Side. Efter dette kan han have faaet Opfordring til at komme igen, hvad enten dette andet Møde hos Kongen var efter det første af to Møder hos Lehmann eller inden et eneste saadant. Kriegers Bebrejdelse, Dagb. 1. Januar at han »frembød sig som Redskab for Kongen«, synes at forudsætte den Opfattelse, at hans første Sammenkomst med Kongen ikke var efter Indbydelse og hans Benægtelse paa »Rigsraadmødet« kunde ikke antages refereret for Kongen. Monrad var efter Notat af 30. December kommen i Gang med at møde hos Kongen og forelægge ham Sager fra Kirke- og Undervisningsministeriet. Først senere kom Krieger under Vejr med, at David som Raadgiver for Kongen havde anbefalet Monrad, Dagb. IV S. 274, og i Brev Nr. 13 til Dunker er han bitter paa David for at have indbildt Kongen, at en Minister kunde gøre det umulige. I Davids egen Beretning, se Harald Jørgensen C. N. David (1950) S. 381, nævnes intet om, at der sendtes Bud. Uviljen mod at fortsætte med Lehmann og Wolfhagen skulde ifølge Neergaard Under Junigrundloven (1916) S. 980 skyldes førstnævntes ejerdanske Standpunkt og sidstnævntes Ansvar som slesvigsk Minister for den af de fremmede Magter angrebne Administration af denne Landsdel. Krieger sætter derimod Fingeren paa det for Kongen personlige, Dagb. III S. 36 f. For Lehmanns Vedkommende var der, Stavnstrup S. 195 f, hans Kritik og kaade Bemærkninger om den daværende Prins' Familiebesøg i tyske Smaastater, da Sønnens Chancer som græsk Konge skulde overvejes, og hans Fordringer ved denne Lejlighed, noget Monrad iøvrigt ogsaa var med i. Wolfhagen, der ifølge Krieger først kom paa Tale i Forhandlingen 28. December, havde efter ham stødt an ved sit Krav om Edsaflæggelse ved Tronskiftet, der havde ført til en Kontrovers med edsnægtende Godsejere, der havde Politimyndighed derunder Kongens Broder Hertug Carl. Fenger bemærker S. 220, at Kongen i denne Sag havde vist stor Karaktersvagthed.

Dannelsen af det nye Ministerium medtog Dagene 28.-31. December, den første af disse var bl. a. helliget Krieger, hvortil jeg kommer tilbage.

Onsdag 30. December, skriver Krieger, besøgte jeg Lehmann, der var opstaaet og meget rolig. Søndag Aften havde det været en stor Overraskelse for alle, da Monrad fortalte, at »han havde været hos Kongen siden Hall var der om Formiddagen, og at han havde lovet Kongen at danne et Ministerium, hvis Hall afslog Tilbudet.« Det

havde altsaa været om Eftermiddagen og der tales ikke om nogen Indbydelse. Mandag Morgen havde Kongen ikke bestemt forlangt nogen ny Udenrigsminister men krævede Bille, Lehmann og Wolfhagen ud. Den sidste havde de diskuteret, og Hall holdt paa, at Eden maatte aflægges; Kongen vilde ikke, at hans Broder maatte sættes under det Tryk at miste Politimyndigheden og dette synes da at have været et virkeligt Hovedpunkt. Lehmann sluttede med, at »skulde et nyt Ministerium dannes, maatte det ske ved Monrad ikke ved Hall. Denne var udslidt – aldeles opløst kom han Onsdag Aften fra Kongen.« (Krieger selv havde Dagen efter fundet ham »villieløs og vaklende« i Spørgsmaalet om Rigsraadets Indkaldelse, S. 44). »Monrad havde været correct siden Marts 1863. Der var Kraft i ham, han helmede ikke, før han fik et Ministerium dannet, om han saa skulde tage alle Portefeuillerne selv.« Naar Dagbogen ironisk fortsætter, at det den første Dag omtrent gik Monrad som Tordenskjold, der kun havde een Mand og han græd, er det i Fortsættelse af denne Tankegang om Monrad som eneste Minister, men ifølge Traps Erindringer brugte Monrad selv dette Udtryk overfor Kongen, der bad ham fortsætte, idet W. T. Oxholm, Overhofmarskallen som først skulde have været brugt til at indkalde Rigsraadet, fandt det under hans Værdighed at søge til Hall.

Paa Dagen for Ministeriets Dannelse leverer Dagbogen et Overblik over Monrads personlige Stræben. Efter næsten 10 Aars Arbejde havde han naaet det Maal, som han i 1854 (efter Ørsteds Afgang) troede at have Krav paa, men Scheele gik udenom ham. Som Direktør i Kirke- og Undervisningsministeriet var han længe misfornøjet med Hall og vilde trække sig ud af det politiske Liv, fordi Krieger ikke vilde hjælpe ham med Fæste afløsningen og Hall ikke give Kirkeforfatningen. I Foraaret 1859 kom han saa ind og søgte at vinde Kong Frederik, hvad kun delvis lykkedes. I December 1859 gik Rotwitt forud og i 1860 Hall. »Nu er han da Conseilspræsident, han som i sin Tid for at blive Præst gav det endnu i Cabinetet liggende Revers om at opgive politisk Forfattervirksomhed (Tillisch's Vidnesbyrd).« Denne Revers er ikke fundet i Arkivet, men Kirkepatronen, Grev Knuth havde for at faa ham akcepteret af Christian VIII stærkt anbefalet ham som en Mand, der nu udelukkende vilde være Præst; i Folkebladet Nr. 45-52 skrev han dog i 1847 politiske Artikler, Tilskueren 1904 S. 385. Krieger kan ikke nægte sig Fornøjelsen, antagelig efter P. Vedel, at skildre hans Debut som forhandlende Udenrigsminister i de første 8 Dage af Januar, inden Quaade tiltraadte. Den 2. og 3. Januar skrives der: »I dag begyndte nu Monrads Nydelse«, og han konfererede i Quaades Overværelse. Om Quaade sagde han, at det da var en usselig Pjalt; han skulde slides op i 8 Dage, saa der ikke blev en Trevl tilbage. Omvendt

sagde Quaade, at Monrad talte et Sprog, saa Gud maatte sig forbarme. Det var næsten ikke til at forstaa ham, saa han maatte gaa for ikke at komme til at le. Det viste sig straks efter, at han ikke havde forstaaet den franske Gesandt, der var dybt fornærmet. »Det var en alvorlig Lære: Monrads Stundesløshed er i høj Grad ængstelig; hans Plumshed ja hans Forfængelighed, hans barnagtige Glæde over at tale med fremmede Ministre, over at modtage Depecher er forbausende. Hvorledes forenes Sligt med hans Begavelse? Han minder om Blixen«.

Jeg gaar derefter tilbage til Tirsdagen 29. December, da Krieger efter en Aftenen før modtaget Indbydelse indfandt sig Kl. 8 i Kirke- og Undervisningsministeriet. Monrad talte først om, at Kongen ikke forstod Halls Udviklinger, og at Hall om Søndagen havde villet indtræde med sit tidligere Ministerium uden at ville omdanne det. Monrad havde paa Stedet søgt dette bekræftet, men han frygtede, at Kongen havde et andet i Baghaanden. Han talte dernæst om, hvordan det laa med nye Ministre; »om jeg vilde være Indenrigsminister«. Jeg svarede naturligvis, at dette Tilbud var absurd. Jeg kunde vanskelig tage nogen Portefeuille, saa forquaklet som Tilstanden var bleven ved Kongens, hans egne og Halls forenede Bestræbelser; overhovedet: jeg troede, han var tilbøielig til i Forhold til Kongen at give for meget efter og maatte derfor have bestemte Garantier m. Hs. til Forholdet til Kongen, den Maade hvorpaa Udenrigsministeriet og det slesvigske Ministerium besattes«. Om det sidste talte de videre, og det hedder saa: »Jeg afviste ikke ubetinget Directoratet i Udenrigsministeriet« (Halls Plan fra 1860, Dagb. II S. 149). Vedel var der, da Krieger gik. »Kl. 12 tilbyder Monrad mig Directoratet i Udenrigsministeriet med Referat til Kongen. Jeg modtager det betingelsesviis«; Betingelsen, der ikke nævnes, har antagelig især været Udenrigsministerens Person. »Kl. 4«, hedder det derpaa, »var Scenen forandret. Monrad havde henvendt sig til Paget [engelsk Gesandt], forelagt denne forskjellige Navne til Udenrigsminister, Vedel, mig og Quaade; det havde behaget ham at foretrække Quaade, der havde Bismarcks Tillid. Nu var Monrad altsaa beredt hertil og Quaade er stævnet. Je reprints avec plaisir ma liberté pleine & entière«. Nogen Nødvendighed overfor Kongen af at tage Quaade var der herefter ikke; der bruges 6. Januar ironisk det Billede, at Paget vilde have Pant i Udenrigsministeren. Til Quaade følte Krieger sig i afgjort Modsætningsforhold, og som i 1860 føler han sig lettet og faar Luft i det diplomatiske Sprog. Men endnu var der en »ny Sceneforandring«, og der berettes om Monrads mange modtagne Afslag. »Monrad ... vil nu (Kl. 5) nok have mig til Udenrigsminister; jeg faar den Forklaring ikke at Paget havde anbefalet Quaade, men at Krigen nu var bleven uundgaelig ...« (Oplysningen om Paget synes

at være kommen ad anden Vej). »Jeg svarede ham, at det var mig umuligt at see bort fra den letsindige Maade, hvorpaa han havde bidraget til at sprænge Ministeriet. Ved Hoffet troede man, at man roligt kunde lade Hall gaae, da man havde ham. Under Forhold, da Alt stod paa Spil, fortabte man sig i unyttig Snak om smaa ministerielle Omdannelser; Hall og Monrad kunde ikke glemme gammel Mistillid; »I æde hverandre op. Jeg vil ikke og kan ikke træde ind under en eftergivende Conseilspræsident, der har viist saa liden personlig Skjønsonhed«. Lehmann offerer man for Kongens personlige Uvillie, Hall for Ulandet, for Ens egen Uvillie og længe gjemte Nag, Wolfhagen for Kongens Broder, og saaledes gaar det ud over Landet«.

Paa disse to Sider af Dagbogen har Krieger da givet nøjagtig Besked om, hvad der forhandlede mellem ham og Monrad og tillige sin Bedømmelse af den spændte Situation, da Landet med sin unge Forfatning og en ny uøvet Konge skulde gaa en uvis Skæbne i Møde. »Det gaar ud over Landet« var hans sidste Ord, der ikke indeholdt et personligt Opgør men en tredobbelt Klage mod Kongen, mod Monrad og mod Hall. Han sagde herom paa Stedet de Ord, som maa blive Historiens. Kongen kunde ikke hæve sig over et personligt Nag til Lehmann og Wolfhagen; bag ham stod Hertug Carl og Oxholm. Hall havde stødt ham ved Ombestemmelsen om Rigsraadets Indkaldelse, og han sympatiserede med Quaades Eftergivenhedspolitik (en Skinfægtning ved Dannevirke, Udlevering af Slesvig og en Konference, Dagb. III S. 41). Halls Fejl var, at han blev stikkende i de personlige Spørgsmaal uden at arbejde sig igennem dem, og at han svigtede Folkets Tillid til ham som den kendte Fører i Forsvaret for den nye Fællesforfatning, men Monrad havde gjort det sværere for ham ved at bryde ud, medens der ellers kunde have været Haab om at presse Halls Standpunkt igennem. Monrad endelig var paavirket af sin Skinsyge og sin Ærgerrighed, og han havde sine faglige, vel ogsaa psykiske Mangler. En Side, som Krieger tillige lagde Vægt paa, var Forholdet til Sverige-Norge, som han i disse Dage fulgte med Opmærksomhed, og hvor han trods alt havde sine Forhaabninger, som han mente svækkedes, da Hall gled ud. Dagb. III S. 37, 39. Med alt dette kunde han næppe være blind for, at Monrad i hvert Fald i disse Dage havde et Fortrin for Hall i sin Kraft.

Kriegers Beretning kom først i 1921, og Neergaard, der ikke havde Adgang til de utrykte Dagbøger, og som S. 982 gaar ud fra, at Quaade var designeret til Udenrigsminister, støtter sig paa M. P. Bruuns utrykte Dagbøger, hvori en Meddelelse fra Fenger gengives saaledes under 10. Januar 1864 S. 73: »Krieger vilde *maaske* være traadt ind, dersom Monrad havde villet give ham Udenrigsministeriet, men andre Porte-

feuiller vilde han ikke tage«. Orla Lehmanns Beretning, der bekræfter, at han afslog først Indenrigsministeriet derpaa Udenrigsministeriet, fremkom først i Historisk Tidsskrift 10 R.IV 1937-38 S. 296. Men som foran antydet har Dagbogsberetningen skønt kendt og læst ikke hidtil slaaet igennem. Det begyndte med Erik Skram, der anf. St. S. 45 bemærker, at Krieger gemte paa en ikke ringe Bitterhed imod Monrad i Almindelighed og særlig for trods Aftaler ikke at være bleven Udenrigsminister hos ham i 1863; hertil citeres Dagb. III S. 36-37, der indeholder Kriegers Kritik. Hertil henvises hos Svend Hauge, S. 268 Note 9, og samme Mening uden Citat fremsætter P. Lauritsen S. 358 Note, medens Asger Nyholm indskrænker sig til, at Optegnelsen af 31. December »virker uhyggeligt« og at Dagbøgerne senere indeholder »de voldsomste Udfald,« S. 250. Mere indgaaende men fuldstændig udenom Dagbogen stiller Stavnstrup det op S. 197. Allerede Neergaard havde skærpet Bruuns Udtalelse til at give det Indtryk, at Krieger tilkendegav Villighed til at tage Udenrigsministeriet. Dette gentages, og der fortsættes: »Kongen ønskede imidlertid at besætte denne Taburet med den danske Gesandt i Berlin, Kammerherre C. J. Quaade, der var ret vel anskreven hos Bismarck og som desuden ogsaa nød de neutrale Magters Tillid. Monrad mente heller ikke, at man kunde byde de tyske Magter den Mand, der havde staaet som Rigsraadsflertallets Ordfører, da Novemberforfatningen vedtoges. Han gik derfor ind paa at kalde Quaade hjem, hvorefter Krieger forbitret meldte sig fra, afslog Indenrigsministeriet og rettede de heftigste Bebrejdelser mod Monrad.« Opgaven er aabenbart søgt i at motivere Kriegers Forbitrelse, der opfattes som rent personlig begrundet, og Løsningen er meget nemt fundet i, at Monrad efterat have erfaret Kongens Ønske om Quaade maatte trække sig tilbage fra et Krieger givet Tilsagn. Den tilstrækkelige Gendrivelse indeholdes i det foregaaende. Kun skal bemærkes om det i Forhold til Neergaard nye Moment om Betænkeligheden ved Kriegers politiske Fortid (der iøvrigt var paa Linie med Monrads), at den maatte have afholdt ham fra overhovedet at gøre Krieger til Udenrigsminister altsaa ogsaa at tale om det¹⁾.

Saa gik det tunge Aar 1864 ind med Monrad som Konseilspræsident og Indehaver af flere Portefeuller, hvoraf Quaade dog overtog Udenrigsministeriet fra 8. Januar, og med Assessor Krieger i Landstinget og med sin Dagbog. I Forholdet til Monrad er han foreløbig mest Tilskueren. Den 6. Januar omtales en Forhaandsforhandling med et Antal Rigsdagsmænd om »Landskattens Pantsætning« efter Bankfir-

¹⁾ I Historisk Tidsskrift II. R. V S. 110 (1957) er ved Erik Møler optaget en fra Monrad stammende Meddelelse om Begivenheden, hvorpaa der her ikke har kunnet gaas ind.

maet Hambros Ønske. Krieger finder, at slige nærgaaende Fordringer, som – hvad Hambro maatte forstaa – i Virkeligheden intet betød, var forargelige og stiller det sammen med, »at Paget vil have Pant i Udenrigsministeren, at Dronningen og Oxholm skal cajoleres og saa fremdeles. Monrad vil vinde saa den Ene og saa den Anden, men hvem vinder han ved disse underlige Bugtninger?« Dagbogen omtaler uden Tilslutning og formodentlig med Vedel som Kilde Planer om at imødekomme det stillede Ultimatum om at gaa til Fællesforfatningens Ophævelse. I Rigsdagen drøftedes en Adresse til Kongen 21. Januar. Krieger talte Taalmodighedens Sag og ytrede vendt mod Monrad, at han først »skulde vinde hans Tillid i den nye Stilling i Spidsen for Ministeriet«, Sp. 167; »Ingen af os ved,« sluttede han, »hvorledes det er gaaet til, at den højtærede Konseilspræsident er blevet Konseilspræsident. Ingen af os ved, hvad den højtærede Konseilspræsident vil.« Den 29. Januar læser man: »Hvilken forunderlig Forskjel mellem Madvig, Andræ og Monrad! Jeg samler her Vidnesbyrdene om Monrads vexlende *Eksperimenteringstilbøjeligheder*« og saa følger en Række Datoer sondret efter det skandinaviske, det helstatlige og det indenlandske. Krieger kunde her fra deres fælles Ungdom have erindret om det fredelige, pædagogisk værdifulde Foretagende Studentersamfundet, som han satte overstyr i et mislykket Eksperiment med at vise formaalsløs Trods. Denne Dagbogstilførsel viser, at han placerer Monrad højt i intellektuel Henseende ved at anbringe ham paa Linie med Mænd som Andræ og Madvig og tillige at han stræber at forstaa ham i hans Ejendommelighed, hvortil han havde et rigt Materiale. Monrad-biograferne vil helst se ham som den vrangvillige Ræsonnør.

4. Februar kom Rømningen af Dannevirke, der satte mange Spørgsmaal i Bevægelse. Krieger, der tillægger Rømningen europæisk politisk Betydning, bebrejder den højstkommanderende, hvem han iøvrigt II S. 363 betegnede som den gale Meza, at han har forsømt at varsko Regeringen om den kommende Rømning, se 7., 11. og 17. Februar, hvilket hænger sammen med, at han er paa Vagt overfor officersmæssig Opposition; men mod den militære Beslutning gør han ikke Indvending. Monrads Adfærd og de Mezas Fjernelse fra Overbefalingen 28. Februar giver ham ikke Anledning til Kritik. Den Tanke, at denne Beslutning i hvert Fald burde have været ledsaget af Udtalelser, der viste, at Regeringen ikke rettede Dadel mod Generalen, ses ikke at være opkommet hos Dagbogens Forfatter. Undladelsen heraf virkede som en Fordømmelse. Som Modhensyn har Krieger altsaa sin anførte – vistnok problematiske – Betragtning, og at de Mezas Brev til Krigsministeren var »meget uartigt« (22. Februar). Monrad, der i sine senere Udtalelser blankt indrømmer, at Rømningen var berettiget, gaar

naturligvis udenom denne Mellemløsning mellem at lade de Meza vende tilbage og at afsætte ham. Herved vilde han dog ikke blot have holdt den gamle ærekære Officer oppe men ogsaa styrket Hærens Moral. Den Betragtning, man kan se anført, at den enkelte under kritiske Forhold maa se sin Skæbne knust af Hensyn til Helheden, var der ikke Anvendelse for, naar der havde været Sind til at gaa den angivne Vej.

15. Februar understreges det uheldige i, at Monrad har nægtet at give Embedsmændene i Slesvig en bestemt Anvisning paa, hvorledes de skal forholde sig overfor General Wrangel, og den 19. tales der om Monrads vage Udtalelser paa de Punkter, der interesserede Krieger men ikke Quaade (energisk Modstand, den dynastiske Politik's Umulighed). Det indledes med Ordene: »Hvorledes hænger det dog sammen med Monrad?« Med Hensyn til den internationale Konference siges 1. Marts, at Monrad havde stærk Tilbøjelighed til at tage imod den, men til Middag er han gaaet over til straks at ville sige nej. »Men deraf følger ikke, at det skeer. Monrad skifter idelig Sind«. 3. Marts siges, at Quaade lader sig sænke til en Kontorchefs Værdighed. Naar det 19. Marts hedder, »at Monrad kom i dag og talte om Krigsministeriet«, hvorefter flere uforbeholdne Udtalelser anføres, maa dette vise, at de var paa Talefod enten i Hjemmet eller i Landstinget. Næste Dag staar der om den underlige Maade, hvorpaa han irriterer Kongen med skandinaviske Udtalelser f. Eks. ved at kalde Kronprinsen for Carl ud fra sin »Yndlingstanke« (der næppe var Kong Christians) om gensidig dansk-svensk Adoption i Kongefamilierne.

Konferencen i London kom i Stand, og 29. Marts gik Krieger ind paa »det utaknemmelige Hverv« i Forening med Quaade og Gesandten i London Torben Bille, hvem Krieger forlangte taget med af Respekt for hans Stilling. Da Bille opfattede det anderledes og vistnok gjorde mindre god Fyldest, tilføjede Krieger Aaret efter i sin Dagbog, at han hellere burde have benyttet Chansen til at søge, om Hall ikke kunde faas optaget i Ministeriet. Brev Nr. 83 viser, at han Dagen før Afrejsen, der var 6. April, besøgte Monrad i dennes Bolig. Brevets Form er »Kjære Monrad« og »Deres hengivne« ligesom de senere; fra ingen af Siderne har man altsaa villet isolere sig fra hinanden. Efter Instruksen gik Hvervet ikke ud paa at disponere uden efter speciel Ordre, men Sendemændene skulde orientere og paavirke de mødende Magter og selv søge Orientering. De skulde søge at samle Enighed om en ny Fællesforfatning for Monarkiet, hvis Integritet forudsættes at blive opretholdt. Hvis Tanken om et Slesvig-Holsten eller om en Lige-deling i fire Parter fik Tilslutning, skulde Deltagelsen afbrydes; ogsaa Folkeafstemning var uantagelig. Et Forslag om Deling af Slesvig under væsentligt Hensyn til Nationaliteten kunde diskuteres og herved

maatte Dannevirkelinien eller en lidt nordligere tilstræbes. Vilkaarene, der tilsidst foresloges af de neutrale var som bekendt Integritetens Ophevelse ved en Voldgift, hvis gunstigste Linie laa ved Eckernførde-Frederiksstad, og hvis nordligste var Aabenraa-Tønder. Valget var ikke henlagt til Sendemændene, saa lidt som Forslaget havde været det, men det laa hos den konstitutionelle Konge (og bag ham Rigsraadet). Da han Aaret før stod overfor den vedtagne Fællesforfatningslov, der manglede den kongelige Stadfæstelse, havde hans Hænder været bundne ved ikke at kunne skaffe Medvirken til at nægte Underskrift eller faa Loven hævet eller udsat. Og bag Politikerne stod den afdøde Konges Skygge. Efter den i A. D. Jørgensens Dagbog, D. Mag. 7R V S. 39 indeholdte Oplysning var Frederik VII ganske vist meget urolig ved denne Lov, men dette var ubekendt, og han havde næppe haft Kraft til at nægte Underskrift. Overfor Voldgiftsforslaget stod Christian IX selvstændigere ogsaa derved, at Konseilspræsidenten erklærede at kunne tage baade Slilinen og en af de to Flensborglinier. Om Kongen siger P. Vedel iøvrigt i Brev Nr. 135 af 9. Juni 1864, at »han bruger meget marqueret ved enhver Leilighed den Form »jeg vil«. Ved at afvise Voldgiften og kræve Slilinen gjorde han, dækket af Ministeriet, Ende paa Konferencen. Kriegers Udførelse af Hvervet i London havde ikke foranlediget Brydning med Monrad; de brevvekslede aabent og i venkabelig Tone. Efterat Monrad i Brev Nr. 137 af 12. og 15. Juni 1864 har opstillet forskellige Muligheder bl. a. at gaa til direkte Forhandling i Berlin om Afstaaelse af Holsten og Opnaaelse af Nordens Enhed ved fri Overenskomst mellem Dynastierne, optager Krieger ikke nogen Diskussion, men i Brev Nr. 147 af 27. s. M. til Vedel forudsætter han, at denne har læst Brevet »og set hvor forvirret det er«. Hvor han i Dagb. III S. 212 omtaler Monrads alternative Indstilling om Voldgiftsforslaget, misbilliger han det ikke saaledes som Neergaard S. 1354 som ukonstitutionelt.

29. Juni blev Als taget, og 4. Juli var Krieger tilbage i København, hvor »Stemningen var meget trykket«, medens Monrad »ikke var forknyt«. Imidlertid krævedes hans Afgang og med Kongehuset havde han helt lagt sig ud. Efterat have bevæget C. A. Bluhme til i Stedet for C. Moltke at danne Ministerium afgik han 11. s. M. En lille personlig Bemærkning den 21. Juli har Interesse: »Monrad har villet gjøre Hansen sin Opvartning; denne, der vel mindes Monrads Angreb paa Snertinge – vilde ikke tage imod ham. Det var velfortjent«. General C. F. Hansen var paany blevet Krigsminister. I Noterne til Dagbøgerne hedder det, at han havde forhavset Samtiden ved i 1852 for 85000 Rdl. at købe Snertingegaard, hvortil »Monrad oftere alluderede i sine Taler paa en Maade, der i høj Grad vakte Hansens Raseri«. Naar Monrad i sin Beretning

om 1864, se Aage Friis' Skrift herom (1914) S. 6 hævder at have overholdt som en Grundlov aldrig at angribe nogen Mands Karakter kun de enkelte Ytringer eller Handlinger, har Krieger næppe været af den Mening. Overhovedet maa der tages Afstand fra den glansbilledagtige Skildring, Teologen Monrads Biografer gerne hengiver sig til. Dette gælder ogsaa P. Vedels efter mange Aars Forløb nedskrevne Omtale, men hans Udtalelse i Brev Nr. 79 af 11. August 1863 til Krieger om Krigsminister Thestrups Afgang giver som samtidig et friskere Indtryk: »Thestrup gaar til Slesvig (han skal desuden have tiltigget sig 10000 Rdl. af Kongen og har i det Hele opført sig saa ubeskrivelig gemeent, at Hall selv er indigneret, medens Monrad, der er vidunderlig umoralsk og »ureenlig«, som De vilde sige, beundrer hans fine Hoved!)« Eller man kan tage Udtalelsen i Dagb. III S. 53 (12. Januar 1864): »Snurigt nok begyndte Monrad i 1859 med at bryde det Løfte, Hall havde taget af ham, ikke at gjøre Forandringer ved Theatret uden at tale med ham« (Fru Heibergs Tilbagevenden).

Der viste sig i den følgende Tid en Forskel i deres Anskuelser derved, at Monrad var stemt for ikke at tage imod Fredsvilkaarene. Han gik 2. August om Morgenen til Krieger herom. »Hans Grunde«, skriver denne, »ere besynderlige. Hvad skulde der vindes ved at lade Fjenden komme til Kbhvn.? *Nordslesvigernes* Følelse! Nei, saa skulde Krigen være ført bedre; saa skulde han den Dag, Voldgiftsforslaget forkastedes, have taget Bemyndigelse til at henvende sig til Napoleon; saa skulde han navnlig ikke have som en Igle bidt sig fast i Bluhme og overtalt ham til at tage Styret«. Under et derpaa afholdt Møde af Politikere forbeholdt Krieger sig som saa ofte sit Votum: man vidste ikke engang, om Præliminærene forelagdes Tingene; det viste sig ikke at ske. Med Hensyn til Folketingets Krav om en Undersøgelseskommision over det afgaaede Ministeriums Forhold overfor Dybbøl gives der Monrad Ret i, at den rigtige Vej maatte være en Rigsraadskommision til Forberedelse af Rigsretstiltale. Den 28. August noteres det Indfald af Monrad at tilbyde de vestindiske Øer eller Island (!) for Nordslesvig. Dagb. III s. 217 samler Bidrag til Belysning af Forholdet mellem Kongen og Monrad, og det erklæres at have været fortvivlet: Monrad baade *forvirrede* og *tirrede* Kongen, og hans Mangel paa Delikatesse med Hensyn til Prinsessernes Giftermaal plagede Kongen. Han afgik modstræbende, da der formentlig ingen Anledning var dertil, »ikke saa meget som Uenighed om et Præstekalds Besættelse«. For Krieger har disse Træk føjet sig til andre, og han mindes, at Monrad var begyndt med at insinuere sig som den, der netop vilde udføre den kongelige Vilje.

Det er betegnende, at Krieger ikke har omtalt Monrads store Tale i Rigsraadsfolketinget 18. Juli, Sp. 277 hvori han erklærede for sit

Vedkommende helst at ville følge Slesvig ind under Fremmedherredømmet med Resten af Landet for at bevare Folket samlet. Han foretrak at bevare det danske Folk for at bevare dets politiske Frihed, Folkets Integritet var for ham det første. Dagbogen nævner ganske kort, at Monrad den 9. November Sp. 59 som Fører for et Mindretal stemte imod Fredstraktaten, idet han med historiske Eksempler hævdede »Vanvidets Ret«. Talens Tema var iøvrigt, at det var umuligt at anstille Beregninger; det gjaldt at vise Udholdenhed i Tillid til Folkeligheden og af Frygt for en senere Deling af Landet ved Storebælt. Krieger har betragtet det som en Eksaltation, der ikke kunde diskuteres.

Endnu et Aarstid fortsatte Monrad sin politiske Virksomhed i Folketinget som fhv. Minister, og Krieger knytter en vis Omtale til hans Standpunkt i Forfatningssagen saaledes under 21. December 1864 og 7. Februar 1865, at han af Billighed kræver Landstinget sammensat halvt efter Grundloven 1849 og halvt efter Grundloven 1863. Den væsentlige Styrkelse af Landstingets Magt, som Udviklingen samtidig med Overgangen til Frijs' Ministerium førte frem til, kunde de begge slaa sig til Ro ved. Allerede 8. Juli 1865 hedder det, at Monrad er saa rystet, at han temmelig alvorlig tænker paa at udvandre til Australien. Den 12. anføres hans Bevæggrunde. »Jeg forestillede ham Alt, hvad derimod kunde siges, navnlig det Lys, der herved vilde kastes over hele hans Fortid – Spillerphysiognomiet, for at bruge det onde Ord – han kan eller vil ikke forstaae det«. Monrad vilde altsaa ikke slaa sig til Ro med paany at søge Præstekald. Krieger har argumenteret forstaaende og ud fra hans egen Interesse i ikke at komme til at staa som den, der efter Uheldene foretrak at nyde sin Ministerpension (se 25. Juli) i Udlandet fremfor under beskednere Forhold end som Konseilspræsident at tage Del i Genopbygningen herhjemme.

Først nu 27. Juli 1865, parallel med en Artikelrække i 4 Numre af Dagbladet, gaar Dagbogen over til at forme Dommen over Monrad personligt i 1863–64. Som første Brøde og det, der som et Frøkorn indeholdt det hele, stod dette, at han hjalp Kongen til at blive af med Hall i det Øjeblik, da Ministeriet maatte have holdt sammen »ligeoverfor de famlende Kongeattraaer«. Hans anden Brøde er, at han vedblev at være Minister, uagtet han ikke styrede. Han satte vel tildeels sin Villie igjennem, men for sildigt, og han havde ingen Indflydelse paa den militære Styrelse undtagen maaskee til at forhindre Hærens Tilbagetagelse fra Dybbølskandserne Dagen før Stormen. Hans tredje er den, at han ikke bragte Spørgsmaalet om Forsvaret for Als paa det Rene inden Voldgiftsforslagets Skjæbne afgjordes. Hans øvrige Væklener frem og tilbage er ikke uforklarlig. Medens han paa de to sidste Punkter kunde have nogen Undskyldning i andres Forhold, har han det

ikke ved det første, da Halls Slaphed havde væsentlig Grund netop i hans Forhold. Monrads sidste Optræden i Rigsraadsfolketinget var 7. November, Sp. 1392. Han betegnede her ugenert Redaktør Bille, som havde talt om Københavns Stilling under Forfatningsændringen, og som havde de 4 Avisartikler bag sig, som »vor lille Rigsdagsnisse«. »Hvilken Slutning«, udbryder Krieger. Afrejsen var 30. November 1865.

Den 28. April 1869 var han atter tilbage. Krieger traf ham to Dage efter og fandt, at han saa »alvorligere men flink« ud. 2. Juli udnævntes han til Præst i Brøndbyerne efter først at have foretaget en Pariserrejse til storpolitisk Orientering. Dagbogen 7. Juli omtaler let ironisk, hvorledes han i Udlandet er »løbet« til forskellige som Politikeren Thiers og Prins Oskar og har fattet Ideen om en Broderskabspagt med Sverige; hans Løsen er nu at holde Fred og afvæbne. Den 1. Maj var han optraadt som Taler for »Haabet« og den 11. omtales hans Frygt for, at Prøjsen en Dag tager Jylland, naar Pragfredens § 5 stadig hindrer et godt Forhold. Han udfoldede nu en stor Virksomhed som Prædikant, samtidig med, at han begyndte at levere Tirsdagsartikler til Berlingske Tidende under Mærket D-d og vedblev dermed i omtrent to Aar, hvorved kontrollerende Indgreb dog ikke blev undgaaet, og Krieger finder, at han derved kom i et lidet passende Underordningsforhold. En sammenfattende Udtalelse, hvori der ogsaa for første Gang røres ved det sindssyge Anlæg hos ham, fremsættes 13. November 1869: »Det er ikke let at blive klog paa, hvorledes Monrad har det. Man kunde let faa den Frygt, at han arbejdede omkap med Vanvidet. Han vil holde politiske Foredrag; han har været meget nær ved at overtage Redaktionen af berlingske Tidende, samtidig med Præstevirksomheden; »det kunde han godt; han stod blot lidt tidligere op«. Han har skrevet en Brochure mod Grev Frijs; over den vilde han holde Forelæsninger paa Universitetet. Da det foreholdtes ham, om han vilde tage »Consequentserne« veg han tilbage. Da han opfordredes til saa at begynde forfra – til at optræde i Casino og Hippodromen, protesterede han dog. For Øieblikket har han maaske faaet Vand i Blodet, men hvorlænge hjælper det?« Oplevelserne under og efter Krigen har nok skærpet den manglende Tillid til Monrads mentale Kræfter ved Siden af den før omtalte manglende Tillid til hans Fasthed og Ordholdenhed. Naar Krieger kommer ind derpaa, sker det med Overbærenhed og undrende Beklagelse.

25. November noteres det, at Monrad virkelig vil »begynde forfra« med politiske Forelæsninger altsaa ligesom i Vinteren 1843–44, hvor Krieger sikkert ogsaa har været hans Tilhører. De holdtes i Universitetets Festsal 8. og 16. December under Titlen Politiske Drømmerier og var vel et forklædt Tilbageblik paa Krigen. P. Vedel har i Tilskueren

1905 berettet om Talens sært uhyggelige Indtryk paa Tilhørerne. Det første Foredrag, hedder det i Dagbogen, »var en synderlig Bekjendelse om hvorledes Alt var en Drøm, som man forgjæves søgte at undflye – med det samme Spring til Forskjellen mellem den civiliserede Krig og den barbariske Krig (– Erindringer fra strøgne Artikler til Berlingske Tidende). Men Omquædet er som sagt: »Alting Drøm«, Kongens Titel etc.« Det andet Foredrag viste, at »det forrige Thema skulde have været Alternativet »at kjæmpe til sidste Mand«, i dag Afvæbning«. Det tilføjes, at det næppe vil kunne undgaas, at han nu bliver Genstand for skarp Bedømmelse. En saadan Bedømmelse af en lidt senere Dato 14. Marts 1870, modtog Krieger i sin Brevveksling med den norske Advokat Bernhard Dunker, der fulgte godt med i danske Forhold. »Monrad,« hedder det deri, er mig personlig bekendt og har vist mig overmaade megen Velvilje. Men jeg kunde banke ham for disse Drømmerier«. Et var at han selv vilde ligge og drømme saaledes, men at lade det trykke var for galt. »Det beviser for mig«, fortsætter han, »to Ting, som jeg egentlig altid har vidst, det ene at Monrad aldrig har været nogen Statsmand men altid kun en aandrig teoretisk Drømmer, det andet at den personlige Forfængelighed er hans herskende Liden-skab. Det er skammeligt af en saadan Mand saaledes at forvirre Folket«. Med advokatorisk Skarphed havde Nordmanden sagt sin Mening om denne mærkelige Gejstlige, der efter med Uheld at have været Statsleder nu gjorde Forsøg paa at beherske den offentlige Mening med sin Drømmetale. Krieger, der fra sin Side havde talt om, at Talen kun egnede sig til at konfundere de allerede konfunderede, mod-sagde ikke Dunker, hvori ikke ligger, at han vilde udtale sig med samme Skarphed.

Efter dette Tilbageblik paa Tidsrummet 1863–64, der for begge de to Mænd var et saa skæbnesvangert Afsnit af deres Liv, er der ikke meget at berette om deres gensidige Forhold. Krieger blev 28. Maj 1870 Justitsminister og i Brev Nr. 160 tilskrev Monrad ham 24. Juli med Henblik paa kommende tysk-fransk Krig og vilde have Rigsdagen indkaldt og større Aktivitet udfoldet; selv vilde han efter Ordre skrive Avis-artikler. Nogen politisk Samvirken blev der ikke senere Lejlighed til. Brevsamlingen af 1940 indeholder fra 1870 og fremefter til Begyndelsen af Firserne en fyldig Brevveksling, der er holdt i særdeles venskabelig Tone og ogsaa oplyser om personlig Omgang. Krieger var tolerant, som han ogsaa viste det i sin stadig opretholdt selskabelige Forbindelse med Hall og Andræ trods megen politisk Uoverensstemmelse og saaledes ogsaa overfor Monrad. Gennem Brevene nedfældes det Indtryk, at Grundtonen i deres indbyrdes Forhold trods alt havde holdt sig for Krieger som Sympati og Respekt for Monrads Ydelser paa de Omraader, hvor han havde sin Overlegenhed.